

Педагогічні прийоми

Прийоми, які доцільно використовувати на уроках з будь-якого предмету, в межах окремої теми за навчальною програмою.

У якому форматі здебільшого ви проводите уроки? А як здійснюєте перевірку знань? Учні завжди із захопленням сприймають будь-який формат роботи, за якими ви працюєте?

Час від часу навіть у найкращого вчителя діти втрачають не тільки увагу на уроці, але інтерес до навчання. Тому пропонуємо 3 корисні прийоми роботи для того, щоб збадьорити учнів та налаштувати їх на продуктивну роботу на уроці.

1. Асоціативна схема

«Асоціативна схема» – спеціальний прийом, який дозволяє структурувати кіпу програмного теоретичного матеріалу та виявити причинно-наслідкові зв'язки.

Головна мета прийому – «розкласти по полицях» вивчені поняття та досягнути, що від чого залежить і як пов'язане між собою.

Такий вид роботи добре пропонувати учням на підсумковому уроці з теми, при повторенні матеріалу або ж у вигляді командного змагання.

Принцип виконання

Вчитель надає добірку понять з вивченої теми або лише опорну фразу.

У першому випадку необхідно створити схему, яка зможе ввібрати максимальну кількість слів, запропонованих вчителем, а в другому – дібрати якомога більше асоціацій до опорного поняття.

Суть прийому: всі елементи в схемі мають бути пов'язані між собою за єдиним принципом. Наприклад, схема асоціацій може бути побудована за принципами «ціле – частини», «причина – наслідки», «засіб – результат» тощо.

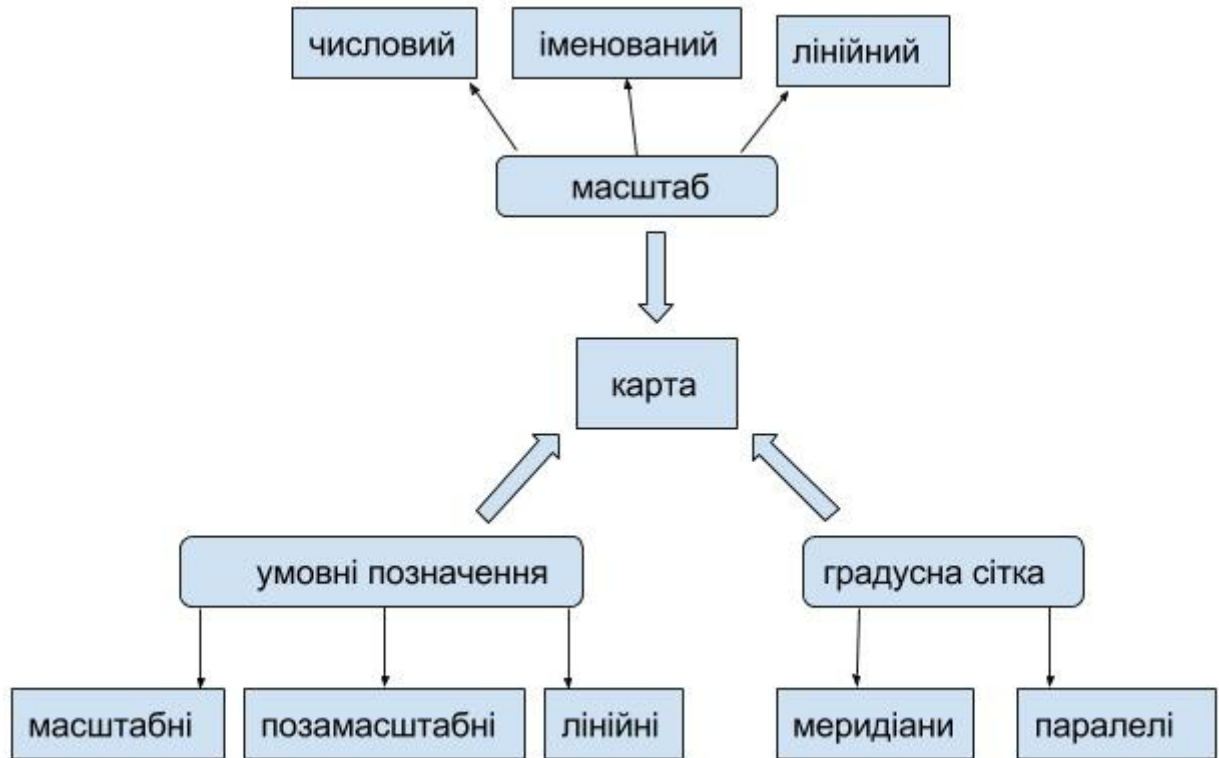
Запроваджувати такий прийом роботи можна в якості як індивідуального, так і групового завдання.

Приклад

На уроці географії можна запропонувати такий приклад завдань:

Завдання 1: складіть схему з термінів, які пов'язані з поняттям «карта». Урахуйте, що зв'язки мають бути різнорівневими.

Приклад відповіді: складена нижче схема побудована за принципом «цілечастини».

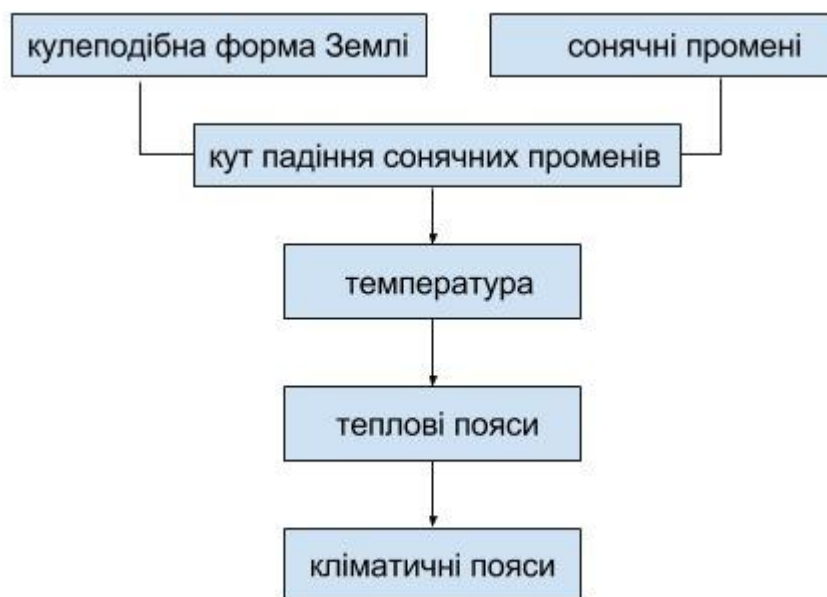

Завдання 2: Із наданих понять створіть схему, яка охоплюватиме максимальну їх кількість та обґрунтуйте свою позицію.

Поняття: флюгер, кліматичні пояси, теплові пояси, температура, кулеподібна форма Землі, мезосфера, азот, кисень, кліматичні пояси.

Приклад відповіді: Запропонована нижче схема побудована за принципом «причина-наслідок».

Сонячні промені, потрапляючи на поверхню кулеподібної форми Землі, утворюють різний кут падіння сонячних променів. Кут падіння сонячних променів обумовлює різну температуру по поверхні Землі. В свою чергу, території з різною температурою утворюють теплові пояси. В кожному тепловому поясі міститься декілька кліматичних поясів.

Критерії оцінювання

При індивідуальній роботі можна обрати таку шкалу:

Критерії	Бал
Кожен елемент у схемі	0,5
Наявність різнорівневих зв'язків	до 1
Якість оформлення	до 1
Цілісність та логічність	до 1
Обґрунтованість	до 2
Загальний бал	максимум 12

В цьому завданні може бути менше елементів схеми, але вони мають бути складнішими. В такому випадку доцільніше збільшити кількість балів за кожен добраний елемент і за обґрунтування побудови схеми.

При груповій формі роботи доцільно додатково передбачити такі критерії як:

- згуртованість команди, тобто залучення всіх членів колективу до участі у роботі;
- виконання завдання в умовах найменшої галасливості;
- швидкість.

Останні критерії можна формалізувати у вигляді штрафних чи, навпаки, бонусних балів.

Рефлексія

Підбиваючи підсумки роботи, варто зазначити, що такий спосіб роботи допомагає досягнути взаємопов'язаність понять з вивченої теми. А кожен учень вчиться не тільки систематизувати, але і аргументувати власну позицію у побудові схеми за певною логічною ознакою. Також такий тип роботи сприяє формуванню навички виділення саме необхідних даних з інформаційного шуму.

2. «Збери слово вірно»

Такий прийом призначений для набуття навички виявлення розсіяної або спотвореної під час передачі інформації.

Принцип виконання

Учням пропонуються певні терміни чи поняття, літери в яких знаходяться у довільному порядку. Цей прийом нагадує відому з дитинства гру «кубики», де з перемішаних елементів треба зібрати будь-яке, а в даному випадку цілком конкретне, слово.

Важлива умова: необхідно уважно перевірити, щоб літери у переробці та у вихідному слові збігалися за кількістю і типом, всіх вистачало і не було зайвих. Також до кожного зашифрованого слова доречно додати підказки основних ознак об'єкта, про який йдеться.

Приклад

На уроці природознавства можна запропонувати такі переробки:

- ксорпомік – за допомогою цього можна побачити найдрібніших представників живої природи (вірна відповідь: мікроскоп);
- кірза – складається з розпечених газів (вірна відповідь: зірка);
- фесібора – складається з рослин, тварин, комах, грибів тощо (вірна відповідь: біосфера);

Критерії оцінювання

Головний критерій – складність завдання, тому чим більша кількість букв, відповідно, тим вищий бал. При командній роботі доцільно ввести додатковий критерій – згуртованість.

При індивідуальній роботі можна обрати таку систему оцінювання:

Кількість букв у слові	Кількість балів

Кількість букв у слові	Кількість балів
1-4	1
5-6	2
7-8	3
9 і більше	4

При груповій роботі загальний бал виставляється не учневі, а всій команді. Окрім того, у випадку командної роботи, такий прийом доцільно використовувати як один із етапів загального змагання.

Рефлексія

Варто звернути увагу учнів, що на відміну від підручників, де все систематизовано, у житті цінні крихти інформації розкидані без будь-якого порядку. А дійсність часто ставить завдання знайти, відокремити та скомпонувати цінні біти інформації.

3. «Навіщо це»

Такий прийом роботи варто запроваджувати з метою перевірки засвоєння не тільки всього масиву термінів і понять з теми, але і усвідомлення їх практичного значення. Окрім того, у такий спосіб у школярів формується вміння швидко та ситуативно переключати увагу в умовах змагання (командного чи ланцюжком).

Принцип виконання

Учні мають пояснити, для чого використовується або які функції виконує певне поняття з теми, яка вивчається.

Важлива умова: помилкою вважаються відповідь типу «поняття чи термін – це». Сенс такого виду роботи полягає саме в тому, щоб вміти пояснити корисність і практичне застосування певного об'єкта.

Даний прийом можна запровадити у таких формах роботи:

При роботі у складі команди (тип А):

Командне змагання між групами класу, в ході якого команди одна одній поперемінно дають завдання пояснити щось з практичної точки зору, але після того, як відповіли на запитання супротивника. Перша помилка одразу визначає переможця у грі.

При роботі у форматі ланцюжка (тип Б):

Учні ланцюжком відповідають на питання попереднього учасника і пропонують своє поняття. Той, хто помиляється з відповіддю або не може запропонувати відповідне слово – вибуває з гри.

При індивідуальній роботі (тип В):

Використовуючи цей прийом, можна запропонувати формат перевіркової роботи. У такому випадку учень отримує певну кількість понять від вчителя і самостійно опрацьовує їх у зошиті.

Приклад

На уроці математики серед загальної добірки можна включити наступні поняття, а відповідь на них виглядатиме таким чином:

- відсотки – використовується для визначення долі чогось у порівнянні з цілим.
- пропорція – дозволяє виявити співвідношення окремих частин чогось між собою;
- множення – використовується для визначення кінчної суми, яка складається з однакових частин;
- градус – дозволяє виявити розмір кута на площині;
- координати – за допомогою них можна виявити місцеположення окремої точки на певній площині.

Критерії оцінювання

При формі роботи типу А можна обрати таку систему:

Критерії	Кількість балів
Перемога команди	12
Штрафи	
Незгуртованість групи	-1
Невичерпні відповіді	-1
Участь не всіх членів колективу у командній роботі	-1
Не чіткі відповіді	-1

Критерії	Кількість балів
Галасливість команди	-1
Невміння самоорганізуватися	-1

Так учні переможеної команди не отримують оцінок, а представники команди-переможниці отримують однаковий бал.

Якщо всі умови дотримані, то всі учні команди отримують за роботу на уроці 12 балів. Якщо ж гра була стислою (2-4 кола) і не всі умови були дотримані, в такому випадку невиконання кожної з них перетворюється на штрафний бал. Він віднімається від загальної оцінки кожного учасника команди. Таким чином у разі порушення всіх умов максимальний бал команди-переможниці може скласти всього 6 балів.

При формі роботи типу Б:

Кожен учень, який помилився вибуває з ланцюжка і, відповідно, не отримує оцінки. Той, хто залишився останнім отримує 12 балів, попередній – 11, третій з кінця – 10 і далі за цим принципом.

При формі роботи типу В:

Учневі пропонується 11 понять. У разі якщо він не надасть жодної правильної відповіді, то отримує 1 бал. Кожна вірна відповідь збільшить оцінку учня на 1 бал.

Рефлексія

Форма роботи типу А:

«Один за всі та всі за одного» – головний сенс командної роботи. Команда і виграє і програє разом. Тому кожен учень може зробити свій внесок як на загальне покращення, так і погіршення командного балу.

Так, занадто активний учень, який не дає змоги відповісти іншим членам команди, та учень, який відмовляється від участі у процесі, обов'язково відберуть у своєї команди бали. А вміння працювати разом, організованість та згуртованість кожному принесе перемогу.

Форма роботи типу Б:

Задача учня не тільки миттєво реагувати, але і встигати надати правильну відповідь. В іншому випадку він вибуває з гри та отримує зовсім не ту оцінку, на яку розраховував.

Форма роботи типу В:

Кожна відповідь має бути не тільки влучною, але і лаконічною, адже вона впливає на загальний результат роботи.

Спробуйте запропонувати такий формат роботи своїм учням! Школярі молодших за середніх класів, ймовірно, із захопленням сприймуть опрацювання програмного матеріалу за форматом переробок. Учні ж

середніх та старших класів, скоріше за все, із зацікавленістю візьмуться добирати пояснення та складати логічні схеми.

Інтерактивний прийом, який доцільно використовувати в якості розминки на початку уроку або під час узагальнення вивченого матеріалу.

Час перевіряти рівень засвоєння теми? Вирішили провести чергову контрольну чи звичайне опитування біля дошки? Може краще зробити зріз знань у не менш дієвий, але більш цікавий для школярів спосіб? Отже, пропонуємо саме такий прийом.

Для чого

Прийом «Аукціон» дозволяє актуалізувати вивчені напередодні знання і перевірити їх фронтальним чином. Але опитування має дещо незвичайний формат, який точно впадає школярів від наймолодших до найстарших класів!

Застосування цього інтерактивного методу дасть змогу провести ефективну фронтальну перевірку рівня засвоєних знань чи організувати урок-узагальнення.

Принцип виконання

Сенс прийому ідентичний класичному аукціону, наприклад, при купівлі ексклюзивних предметів старовини. В якості капіталу виступають не гроші, а знання. Лотом аукціону є оцінка.

Отже, вчитель пропонує певне поняття за темою вивчення. Задача учнів «придбати» лот, по черзі називаючи певні характеристики чи властивості наданого поняття. Відповідно лот «купує» той, хто останнім називає певну відмінну рису тощо, про що йдеться за умовами завдання.

Головна умова виконання – назвати якомога більше як загальновідомих, так і непересічних характеристик заданого поняття, дбаючи про те, щоб відповідь була не лише вичерпною, але і останньою.

Цей принцип можна запровадити 2 способами:

1. В «аукціоні» учні можуть брати участь кожен сам за себе, а оцінка виставляється у відповідності до кількості фішок.

2. Цей прийом можна застосувати як один із етапів командного змагання, а оцінки за урок кожному учневі виставляються за загальною шкалою поза цим прийомом.

Таким чином у ході виконання завдання в результаті «мозкового штурму» учні не тільки згадують певні характеристики чи властивості, але й вчаться знаходити взаємозв'язки між поняттями за темою вивчення.

Якщо цей метод був запроваджений на підсумковому уроці з подальшою комплексною перевіркою знань, то доцільно з учнями записати у зошит ключові тези властивостей чи характеристик.

Пропонуємо також ознайомитися [з інтерактивними прийомами](#), про які ми писали у попередніх статтях.

Приклади завдань та типові помилки учнів, яких можна уникнути

На уроці математики

Приклад завдання: доберіть характеристики та ознаки поняття «Система координат».

Приклади відповідей, які можуть надати учні (список не є вичерпним):

- складається мінімум з 2 осей – X та Y ;
- система координат дозволяє визначити положення будь-якої точки у просторі;
- координатні вісі перетинаються перпендикулярно;
- системи координат можуть бути як площинними, так і сферичними;
- вісі системи координат перетинаються лише в одній точці 1 раз;
- вісі системи координат є безкінечними прямими;
- може бути як дво-, так і багатомірною;
- система координат з осями X та Y дозволяє визначити положення будь-якої точки на площині;
- двомірна система координат називається Декартовою;
- принцип двомірної системи координат використаний при створенні прямокутних координат на топографічній карті;
- вісь X з кілометрової сітки дозволяє визначити відстань у кілометрах від екватора до заданої точки, а Y – від нульового меридіану тощо.

Так можна продовжувати до тих пір, поки в учнів не скінчаться варіанти асоціацій. На уроці можна запропонувати кілька понять на обговорення.

На уроці географії

Приклад завдання: доберіть характеристики та ознаки поняття «Карта».

- вид зображення земної поверхні на площині;
- за картою, знаючи масштаб, можна визначити реальну відстань між об'єктами на місцевості;
- є неточним зображенням, бо не відповідає кулястій формі Землі;
- в залежності від проекції побудови можуть спотворюватися певні характеристики (кути, площі, відстані);
- різняться за охопленням (карта світу, карта міста тощо);
- за картою можна дізнатися загальну інформацію чи вузькоспеціалізовану;
- карти бувають загальногеографічні та тематичні;
- в залежності від призначення на карті може бути подана інформація з різною акцентуацією (навчальні, військові, туристичні тощо);
- карти можуть бути паперові чи електроні;
- карти можуть бути побудовані в 2D чи 3D-просторі;
- карта побудована за допомогою спеціального математичного способу перенесення інформації – проекції тощо.

На обговорення можна дібрати будь-яке поняття за темою в межах вивчення кожної шкільної дисципліни.

Сумісно з цим прийомом, можна використати метод [«Геокодер»](#).

Типові помилки, яких можна уникнути:

Варто вважати за помилку вживання заміни термінів побутовими словами чи невідповідність використання певних сталих виразів чи найменувань.

Наприклад, на географії замість терміну «гейзер» вживання слова «водограй» тощо.

Також варто зробити акцент на тому, що інформація має бути достовірною.

Критерії оцінювання

За надання відповіді учень отримує фішку (фішкою можуть вважатися певні наліпки чи кольоровий папір, попередньо підготовлений вчителем).

Враховуючі той факт, що тези відповідей можуть мати різну цінність, доцільно запропонувати учням певну кількісну шкалу номінальної значимості відповідей:

Кількість фішок за відповідь	Значення
1	загальновідомий факт
2	узагальнення на основі виявлення певних взаємозв'язків
3	ексклюзивні відомості

Таким чином, пропонуємо виставляти підсумкову оцінку, на основі трьох підходів:

1. Учень, який надав останній факт, автоматично отримує 12 балів (виходячи з того, що він жваво приймав участь у грі). 11 балів отримують ті школярі, які зібрали найбільшу кількість фішок, а оцінки іншим учням класу виставляються відповідно до співвідношення кількості фішок у порівнянні з фіналістами.
2. 12 балів отримує учень, який зібрав найбільшу кількість фішок за урок, а бали іншим виставляються у пропорційному співвідношенні до результатів учня-переможця. Наприклад, якщо лідер зібрав 15 фішок за урок і в нього 12 балів, то ті, хто отримав від 12 до 14 отримують 11 балів тощо.
3. В якості заохочення школярів у класах з посередньою успішністю, доцільно використати накопичувальну систему. Так, учні «збирають» фішки протягом теми, а на підсумковому уроці отримують оцінки відповідно до їх загальної кількості. В такому випадку цей прийом доцільно використовувати декілька раз на тему, наприклад, на початку уроку.

У випадку застосування накопичувальної системи, вчителю слід попередньо подбати про те, щоб фішки були унікальними і їх важко було б підробити. Таким чином вдасться забезпечити дійсну відповідність кількості фішок та дійсно наданих відповідей певним учнем.

Рефлексія

Обговорюючи результати роботи з учнями, доцільно звернути увагу на те, які взаємозв'язки чи нові властивості були виявлені в результаті такого мозкового штурму. Також варто звернути увагу на те, наскільки важливо вміти збирати та застосовувати розсіяну інформацію. Так, прочитана інформація чи почуті відомості зі ЗМІ, можуть за певних життєвих обставин стати у нагоді.